

Eesti Põllumajandusmuuseumi teaduspäev

Näe ja kuule vana

KONVERENTS 8. MÄRTSIL EESTI PÕLLUMAJANDUSMUUSEUMIS

TEESID

Ülenurme 2007

Koostanud Eil Vahtramäe
Toimetanud Gerd Raassalu
Kaane kujundanud Maarika Tang
Küljendanud Liis Kibuspuu

Konverentsil proovitakse mõista, mida kõnelevad meile vanad esemed. Vaadates ja kuulates vana, otsitakse vastuseid küsimustele, kuidas säilitada ja vajadusel taastada ajaloolisi esemeid neile väärilisel moel ning miks ja millal eelistada asendamisele olemasoleva säilitamist ja korrastamist ning kuidas teha kogud kõigile huvilistele kättesaadavaks museaale samal ajal kahjustamata.

Võrguväljaanne: <http://www.epm.ee/konverents/kuule/teesid.htm>

© Autorid, Eesti Põllumajandusmuuseum

ISBN 978-9985-9760-2-9 (trükis)
ISBN 978-9985-9760-3-6

Milleks ja kuidas säilitada minevikku?

Kurmo Konsa

Tartu Ülikool, PhD

Artefaktid ja ajalugu ümbritsevad meid kõikjal. Suur osa teabest mitte ainult mineviku, vaid ka oleviku kohta on seotud kõikvõimalike artefaktidega. Esemed, asjad on ju tegelikult need, millega inimesed otseselt kokku puutuvad nii igapäevases elus kui ka ajaloo uurimisel. Sõltuvalt erialast tegeleb ajalugu suuremal või väiksemal määral alati artefaktidega.

Teadvustatud ja määratletud kultuuripärandi olemasolu eeldab paratamatult selle säilitamist, st teadlikku tegevust, mis on suunatud teatud nähtuste alleshoidmisele. Säilitamise korral ei ole tegemist neutraalse tegevusega. Valik, mida säilitada, eeldab kriitilist otsustust ja prioriteetide määratlemist. Vähemalt esialgu tundub ebareaalne mõte säilitada kogu tsivilisatsiooni poolt loodav informatsioon, sõltumata selle väärtusest või esinemiskujust. Samas, säilitamisele kuuluvate artefaktide valik on ju käesoleval ajal tehtud otsus ega pruugi olla tulevikust vaadates sugugi mitte kõige õigem.

Igasugune artefaktina käsitletav objekt on ajaloolise protsessi tulemus ning seega on võimalikult adekvaatse säilitamisstrateegia valikuks vaja rekonstrueerida säilitatavate objektide „biograafia“. Oma „eluea“ vältel muutub objekti infostruktuur ning objekt jõuab meieni oma aktuaalses olekus. Aktuaalne olek sisaldab nii algset infot (primaarsed andmed), aga samuti kasutamise, lagunemise, konserveerimise jne käigus kadunud ja lisandunud infot (sekundaarsed andmed). Oluline on, et objekt oma faktilises olekus ei ole identne objektiga mingil hilisemal ajahetkel. Tegemist võib ju olla sama maali, sama ehitisega, kuid see ei ole enam täiesti identne kogum füüsikaliskemilistest omadustest, funktsioonidest ja tähendusest ning kontekstist. Artefaktide infosaldust mõjutab terve rida nii füüsikaliskemilisi kui ka sotsiaalseid protsesse, mida võib jagadagi looduslikeks ja inimtekkelisteks. Looduslikest protsessidest on kahtlemata kõige olulisem pidevalt toimuv materjalide lagunemine ja vananemine. Kõik materjalid lagunevad lühema või pikema ajavahemiku jooksul, st nad vananevad.

Kui objekt satub muuseumisse, muutuvad tema funktsioon ja tähendus oluliselt. Objekti hakatakse käsitlema sotsiaalsest ja looduslikust keskkonnast, st primaarsest kontekstist välja valitud dokumendina. Museaalid on objektid, mis on eraldatud originaalsest (primaarsest) kontekstist ja viidud üle muuseumi reaalsusesse eesmärgiga dokumenteerida seda reaalsust, kust nad eemaldati. Muuseumisse sattumine kutsub esile infokao artefakti kõikidel infotasanditel. Struktuurse tasandi infot mõjutab artefakti füüsiline ettevalmistamine muuseumisse võtmisel. Sageli puhas-tatakse ja parandatakse objekte ning selle käigus kaob osa struktuurset infot. Osa sellisest infokaost kompenseeritakse dokumenteerimisega. Senine funktsionaalne ja kontekstuaalne info kaovad praktiliselt täiesti. Säilitamise peamine probleem seisnebki selles, kuidas säilitada võimalikult täielikult kogu artefakti infostruktuuri. Esee sees, üksinda ei ütle peaaegu mitte midagi inimese ja tema kultuuri kohta. Alati tuleb püüda säilitada võimalikult palju infot artefaktide funktsioonide ja konteksti kohta. Esemete kogumine on lahutamatu seotud dokumenteerimisega.

Säilitamine ei ole artefakti informatsioonilise struktuuri seisukohalt passiivne tegevus. Juba artefakti sattumine teabeasutusse, kas siis raamatukokku, arhiivi või muuseumisse, muudab tema funktsionaalset ja kontekstuaalset informatsiooni. Rääkimata konserveerimisest või info uuendamisest, mis muudavad nii struktuurset, funktsionaalset kui ka kontekstuaalset informatsiooni. Säilitusstrateegiate valikul on artefaktide informatsioonilise struktuuri arvestamine määrava tähtsusega, eriti puudutab see info uuendamise tehnoloogiaid (mikrovormide loomine, digitaaliseerimine jms), mille käigus luuakse uus objekt talle eriomase infostruktuuriga.

Ajalooarhiivi pärgamendikollektsiooni konserveerimine ja säilitamine

Eve Keedus

Ajalooarhiiv, MA

Ajalooarhiivis on hoiul Eesti suurim pärgamendil dokumentide kollektsioon. Pärgamentarhivaalid on suure ajaloolise ja kultuurilise väärtusega, kuna nad on esmased õigusalsed dokumendid. Pärgamentarhivaalid on keskkonnatingimuste muutuste ja valguse suhtes tundlikud, mistõttu originaaldokumentide igapäevane kasutamine kahjustaks neid.

Kollektsiooni juurdepääsu- ja säilitustingimuste parendamiseks teostati säilitusprojekt, mis hõlmas endas arhivaalide olemikontrolli, seisundiuringut, konserveerimist lähtudes minimaalse sekkumise printsiibist, vanade ümbriste väljavahetamist arhiivipüsivast materjalist ümbriste vastu, mikrofilmimise teel tagatis- ja kasutuskoopiate valmistamist ning paigutamist kontrollitud keskkonnaga hoidlasse. Kogu korrastamine ja kasutuskoopiate valmistamine võimaldab selles sisalduvat informatsiooni paremini ja laialdasemalt kasutada.

Pärast konserveerimist ja paigutamist uude hoidlasse teostati terve kogu seisundiuring, et selgitada, millised on levinumad kahjustuste liigid ja põhjused, kui suur on kahjustatud säilike hulk, millele pöörata edasisel säilitamisel tähelepanu ning milline osa kogust vajab edasisi täpsemaid uuringuid või perioodilist ülevaatust. Üldistavalt võib öelda, et dokumentide kahjustused on peamiselt põhjustatud vanusest, kasutamisest ja ebasobivatest restaureerimismeetoditest.

Tagatiskoopiad mikrofilmil võimaldavad säilitada pärgamentidel olevat informatsiooni pikka aega ning maandavad teabe kadumise riske originaalide hävimise puhul. Kasutuskoopiate valmistamine võimaldab vältida originaaldokumentide kasutamisest, transportimisest ja keskkonnavahetusest tulenevaid kahjustumise riske, tagades samas juurdepääsu teabele. Kuna mikrofilmid on mustvalged ja pitserte kujutised ei ole alati välja toodud, lähevad kaduma pitserte ja neid dokumendiga ühendava paelte värvused, mis ajalooliselt on olulise tähtsusega ning tõendavad dokumendi identsust. Et kasutamist hõlbustada ning kasutajate ringi laiendada, on sellel aastal kavas kõik kollektsiooni kuuluvad säilikud (pärgamendid, pitserid jm) terviklikult digiteerida (s.o valmistada digitaalne värviline koopia) ning teha kättesaadavaks internetis ajalooarhiivi kodulehel. Seeläbi suurenevad võimalused kollektsioonist kasu saada.

Ajalooarhiiv on tunnistanud pärgamendikollektsiooni prioriteetseks koguks ning leidnud võimalusi selle paremaks hoidmiseks ja dokumentide säästvaks kasutamiseks. See on loonud aluse kogu kasutatavuse suurenemisele ja laienemisele ning väärtuse püsimisele ka tulevikus.

Restaureerimisalase koolituse printsiipidest ja probleemidest Tartu Kõrgema Kunstikooli mööbliosakonnas

*Annes Hermann
Tartu Kõrgem Kunstikool*

Oma ettekandes püüan anda lühiülevaate restaureerimisalasest koolitusest ja selle printsiipidest Tartu Kõrgemas Kunstikoolis, asetades põhirõhu mööbliosakonnale ja restaureerimistegevusele, kuna olen õpetaja ja meistrina olnud sellega seotud alates 1990. aastast.

Restaureerimise koolitamise probleem tõstus Eestis vahetult seoses muutustega ühiskonnas kaheksakümnendate aastate lõpul, üheksakümnendate alguses. Laiemas plaanis võib seda vaadelda uue suhte tekkena meie nii vaimsesse kui ka materiaalsesse kultuuripärandisse. Tavatult suur hulk noori tundis neil aastatel elavat huvi esemelise kultuuri olemuse ja selle säilitamise vastu. Meedias oli aktiivselt asutud otsima võimalusi meid ümbritsenud ning teenimatult tähelepanuta jäänud „pööningupärandi“ kaasamiseks igapäevaelu.

Varem võis seda valdkonda pidada restaureerimisega tegelevate kultuuriasutuste ja ettevõtete pärusmaaks. Kogusin seda ka ise, asudes 1975. aastal pärast Tartu Kunstikooli lõpetamist tööle Eesti Riiklikus Etnograafiamuuseumis puidurestaureerijana. Vastuolu koolis õpitu ning töös vajamineva vahel aitasid leevendada tolaeagse osakonnajuhataja Arnold Kärbo jagatud näpunäited ning soovitusel erialaseks enesetäienduseks.

1990. aastate alguse muutused kajastusid tolaeagse Tartu Kunstikooli õppeprogrammis. Otseselt restaureerimisega seonduv muudatus puudutas kõige vahetumalt puidu kunstilise kujundamise eriala, mille nimetusse lisandus mõiste „restaureerimine“. Sellega asusid tegelema mitmed teisedki kunstikooli osakonnad.

Õppekavade põhjalikum korrigeerimine leidis aset aastal 2000, mil Tartu Kunstikooli baasil moodustati Tartu Kõrgem Kunstikool. Restaureerimisalase aine maht suurenes oluliselt nii mööbli, nahadisaini kui ka maalingute osakonnas.

Nahadisaini osakond on arengukavast lähtuvalt seadnud eesmärgiks koolitada ühiskonnale vajalike teadmiste ja oskustega analüüsi- ja otsustusvõimelisi spetsialiste nahakunsti restaureerimise alal. Restaureerimissuund nende õppekavas seab sihiks arhiivide, muuseumite ja raamatukogufondide säilitamiseks vajalike töötajate ettevalmistamise. On sõlmitud koostööleping Tartu Ülikooli Raamatukogu ennistuskeskusega restaureerimise praktilise õppe läbiviimiseks. Sidemed on Eesti Ajalooarhiivi, Läti Rahvusraamatukogu ning Läti Keskarhiivi restaureerimise osakonnaga. Õppetöö efektiivsemaks muutmisel on palju abi olnud mitmetest terves Euroopas tuntud meistritest, näiteks Hans Peter Frölichi juhendatud kursused.

Eriala ajaloo ja restaureerimise teoreetilise osa kohta on Endel Falk-Valk koostanud ja publitseerinud kaks meetodilist kogumikku. Nahadisaini osakonna põhisuund on anda erialaseid oskusi sellisel tasemel, mis võimaldab hilisemas tööelus tegelda nii restaureerimise, disaini kui kunsti probleemidega.

Maalingute osakond kaasas restaureerimisteema oma õppekawa 1996. aastal. Ka siin on pärast kooli muutumist kõrgkooliks restaureerimise osa märgatavalt tähtsustunud. Maalingute osakond, nagu nahadisaini osakondki, on oma õppekava arendanud välja võrdlemisi laiapõhjalisena, kaasates sellesse nii monumentaalmaali, maalingute

restaureerimise kui ka tahvelmaali, et erinevate kunstioskuste ja võimetega üliõpilased leiaksid võimalikult kergesti tööd. Osakonna eripäraks on praktiline töö tellimusobjektidel.

Maalingute osakond sõlmis 2003. aastal koostöölepingu Kaunite Kunstide Kuningliku Akadeemiaga Belgias Antwerpenis õppejõudude täiendõppeks restaureerimise alal ja üliõpilaste vahetamiseks.

Mööbliosakonna lõpetab sel kevadel juba neljateistkümnes lend. Aastate vältel on huvi restaureerimise vastu olnud erinev. Vastukaaluks üheksakümnendate aastate buumile, mil diplomitööks valiti alati restaureerimisalane ülesanne, on olnud aastaid, mil sellealaseid diplomitöid polegi esitatud. Siin kajastub ka osakonna üks olulisemaid eripärasid, nimelt selle polaarsus. Mööbliosakonda astunud on võimalus alates teisest kursusest valida uue mööbli disainimise või esemete restaureerimise suuna vahel.

Restaureerimissuunal saavad tulevased restauraatorid üldise kunstialase ettevalmistuse, õpivad tundma mööbliajalugu ja stilistikat ning tutvuvad tehnoloogia- ja materjaliõpetuse praktilise poolega.

Koostööpartnerid:

- Soome AEL restaureerimisalane koolitus Soomes ja praktiline osa Eesti mõisates (koostöös maalingute osakonnaga),
- Tartu Linnamuuseum (19. sajandi Tartu linnakodaniku muuseum),
- Tartu Kunstimuuseum,
- Soome firma Adelta (Saarineni koopiad),
- Pindi Disain (Aivar Roosaar).

Projektid:

- 12 ust (Tartu Kultuurkapital),
- Tampere (Tartu Restauraatoriga).

Kultuuripärandite seenkahjustused

Kalle Pilt

SA Eesti Mükoloogia Uuringutekeskus

- Mikroseed. Nende roll meie ökosüsteemis.
- Sagedamini esinevad mikroseed Eestis.
- Mikroseeente mõju inimesele. Mükoos ja mükotoksikoos.
- Mikroseeente mõju hoonete sisekeskkonnale ja esemetele.
- Mikroseeente elukeskkond ja leviku kontrolli all hoidmine.
- Tõrje. Millal ja kas seda üldse on vaja?

Tsaariaja ja Eesti Vabariigi tunnistusi, diplomeid ja kiituskirju EPM-i kogudes

Lembit Karu
Eesti Põllumajandusmuuseum

Autasud on osa meie kultuuripärandist, mis väärib säilitamist ja laiemat tutvustamist. Autasudeks võivad olla medalid, ordenid, karikad või mõned muud esemed, aga ka kunstiteosed, trükised, rahalised preemiad, tunnistused, diplomid, kiituskirjad jne. Neid anti eduka esinemise eest näitustel või kutsevõistlustel, kuid ka tubli töö eest. Autasustamisega seotud probleemid vajavad tõsisemat uurimist, kuna ka need on üks tahk meie agraraajaloos. See seostub kõige otsesemalt üldinimlike probleemidega nagu inimelu väärtustamine, inimese tegevuse vajalikkus, tunnustuse positiivne mõju jne.

Mitmekesine valik autasudest on hoiul Eesti Põllumajandusmuuseumi kogudes, millest küllaltki suure osa moodustavad eelkõige näitustel, kutsevõistlustel või eduka töö eest välja antud diplomid, tunnistused, kiituskirjad, aukirjad, tänukirjad jm tsaariajast, Eesti Vabariigi ja nõukogude perioodist.

Käesoleva ettekande eesmärgiks on lähemalt tutvustada tsaariajal ja Eesti Vabariigis (1918–1940) välja antud auhinnatunnistusi. Neid on aja jooksul kogunenud üle neljasaja.

Varasim auhinnatunnistus on aastast 1887 ja anti välja Tartus toimunud põllumajandusnäitusel Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi poolt. Üksikuid näiteid on veel 1890. aastatest, kuid põhiosa jääb 20. sajandisse. Tunnistusi, diplomeid, kiituskirju andsid välja erinevad institutsioonid, suurema osa moodustavad põllumeeste seltside omad. Lisaks neile on ka Põllutöoministeeriumi, Talumajandusnõuande Büroo, Põllutöökoja, Eesti Sordiparanduse Seltsi, Eesti Maakarja Kasvatajate Seltsi, Eesti Punasekarja Tõuseltsi, Eesti Anglerite Kasvatajate Seltsi, Asunikude ja Riigirentnikkude Liidu jm institutsioonide auhinnatunnistusi.

Tunnistused, diplomid ja kiituskirjad on oma aja dokumendid, kust saame andmeid näituste, kutsevõistluste jm toimumisaja ja -koha, auhinna saanute ja auhindade endi kohta. Lisaks põllutöötodetele ja koduloomadele anti auhindu ka käsitöö ja tööstustoodangu eest, mida samuti sageli näitustele välja pandi. Auhindade puhul kehtisid ka omad alajaotused. Auhiinaks võis olla kuld-, hõbe- või pronksauraha, mingi rahasumma, aga ka mõni ese (suveniir, tarbeese, tööriist jm). Seega on auhinnatunnistused tänuväärt materjal uurimistööks.

Suurt huvi pakuvad tunnistused, diplomid ja kiituskirjad esteetilisest küljest. See puudutab eelkõige tarbegrafikat, millel on oluline osa meie suhtluskultuuris. Väga oluliseks peeti auhinnatunnistuste kujundust, mille autorid olid nii tuntud kunstnikud, näiteks Eduard Viiralt, Roman Nyman, August Roosileht, kui vähemtuntud kunstnikud nagu Gustav Mootse, Richard Kivit, Guido Mamberg, Eduard Poland, Rudolf Lepik jt.

Huvitav on jälgida tollaste kunstivoolude mõjutusi, sest nendest sõltus suuresti auhinnatunnistuste kujundus. Veel 19. sajandi lõpul olid valitsevad historitsismi mõjud. Juba 20. sajandi algul hakkasid tooni andma uued jooned. Esialgu muutus kujutuslaad realistlikumaks, mida iseloomustab tõepärasus ja detailirohkus, kuid värvitoonide tagasihoidlikkus. 1910. aastatel levisid üsna laialdaselt juugendstiili mõjud. Tunnistustel, diplomitel ja kiituskirjadel kujutatud muutus stiliseeritumaks ja värvilisemaks, rohkem kasutati ornamenti. Tunda andis ka rahvusromantiline kallak. Selles laadis on õnnestunud auhinnatunnistusi Gustav Mootselt, Rudolf Lepikult, August Roosilehelt ja Eduard

Polandilt. Juugendstiilis kujundatud tunnistused, diplomid ja kiituskirjad olid niivõrd populaarsed, et neid anti välja veel 1930. aastatel, näiteks Gustav Mootse ja Rudolf Lepiku kujundused. Edaspidi tugevnesid realistlikumad taotlused, kuid 1920. aastatest ja järgmisest aastakümnestki on ka *art deco* mõjutustega tunnistusi, mille iseloomulikumaks tunnuseks on rangem ja dekoratiivsem kujutuslaad ning suurem värvide valik. Nende hulgast väärib märkimist Richard Kiviti 1927. aastal kujundatud Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi tunnistus. Samast ajast on ka auhinnatunnistusi, kus ilmnevad vägagi erinevate stiilide mõjud koos rahvusromantilise kallakuga, näiteks August Roosilehe kujundatud Järvamaa ja Türi põllumeeste seltside tunnistused. Üksikuid näiteid on tuua ka ekspressionismi või kubismi kaudsetest mõjudest 1920. aasta paiku (Võru ja Pärnu põllumeeste seltside tunnistused). 1930. aastate algul muutus auhinnatunnistuste kujundus mõneti vabamaks ja värviküllasemaks. Ka ornament, tihti koos realistlike piltidega, pole enam nii rangelt piiritletud. Seda iseloomustavad kõige paremini Guido Mambergi kujundatud tunnistused.

Enamlevinud oli maaelu temaatika: põllutööde ja karjakasvatusega seotud motiivid, tihti koos taluvaadetega. Varasematest aastatest pärit auhinnatunnistustel on siiski rohkem rõhku pandud detailidele (mitmesugused tööriistad, tarbeesemed jm). Iseseisvusaastatel kasutati ka riiklikku sümboolikat (sinimustvalged lipud või lindikesed), kuid need ei muutunud kunagi domineerivaks ning sobisid hästi üldkujundusega.

Tänapäeval on tekkinud rohkem võimalusi auhinnatunnistuste kujunduse mitmekesistamiseks. Tsaariaegsed ja Eesti Vabariigi tunnistused, diplomid ja kiituskirjad peaksid olema eeskujuks, et näha, kui tõsiselt nendesse suhtuti.

Eesti idiofonid – traditsioonilisus ja „juhuslikkus“

Igor Tõnurist
Ajaloos Instituut, MA

Kõik muusikariistad jagunevad helitekitamise mooduse poolest nelja suurde rühma:

- 1) aerofonid – puhkpillid,
- 2) kordofonid – keelpillid,
- 3) membranofonid – heli annab membraan ehk kile (nt trumm),
- 4) idiofonid (kr *idios* 'oma' ja *phone* 'heli') – heli annab pilli materjal ise oma jäikuse või elastsuse tõttu (nt kaks kokkulöödavat pulka, triangel, isegi inimese käteplaks jne).

Ettekande teemaks on võetud just idiofonid ning püütud jälgida, kus ja millistes situatsioonides eesti maarahvas neid 19.–20. sajandil kasutas. Üldtuntud väljendi „lokku lööma“ taga on näiteks kindel idiofon – lokulaud. Aga kes nüüd teab seletada, milleks ja kuidas vanasti lokku löödi? Ja kes tunneb vanu põnevaid lokulöömise rütme? Ja oskab neid nüüd õppetöös kasutada?

Ettekande eesmärgiks on välja peilida need eesti endisaegse talurahva elualdkonnad ja -situatsioonid, kus üldse tekitati mingisugust sihteadlikku müra/lärmi või üksikuid helisid, samuti püütakse välja selgitada, millega neid helisid või müra tekitati. Mingi heli või müra kaasneb iseenesest paljude tööprotsessidega, kuid mitte kõik need kõlad pole korrastatud ega ka kindla rütmiga. Kuidas suhtuda tööga kaasnevasse mürasse, kui rahvas märkas sealjuures selle kõla/heli n-ö esteetilist aspekti? Kui kindel rütm polnud ainult kvaliteetse töö näitaja, vaid omas ka teatud „muusikalist“ tähendust? („Kootidega vilja peksmine pidi „minema häälega“ nagu laul, see läks kõrgemaks ja madalamaks.“)

Rahvapäraseid idiofone võib tegelikult leida mitmelt poolt. Neid on laste mänguasjade, tööriistade, tarbeesemete ja muude, kitsalt võttes „mittemuusikaliste“ esemete hulgas ning nende „nägemine muusikariistana“ pole sugugi lihtne. Toome näitena ühe ettekandes käsitletava alarühma „teadlikult korrapäraste rütmiseeritud helide tekitamine tööprotsessides, mida rahvas hindas ka esteetilisest aspektist“: kootidega viljapeks, pesukurikatega löömine, terade uhmerdamine, sepavasarate rütmid, vikati teritamine, loku löömine. Töö valdkonnaga liituvad veel „rütmiliselt korrastamata, kuid sihipäraselt mõnedes tööprotsessides tekitatavad helindid“: koduloomade krapid ja kellad, kärstid, helisevad kalapüügivahendid jms. Omaette rühma moodustavad „laste poolt tekitatavad helid“: mitmesugused kõrinad põiest, hanekurgust või kasetohust, samuti kilk. „Tavandilised ettemääratud lärmid ja helid“ on näiteks pidulik hoburakend aisa- ja loogakelladega ning kuljustega, mitmesugused pulmalärmid, sealhulgas isegi pruudi või pruuttüdrukute helisevad riided või peiupoiste piitsaplaksud, samuti kellukesega rahakogumise kulp, kellad ja krapid mardisantidel või näärisokkudel jne. Põneva idiofonide rühma moodustavad „muud ettekavatsetud lärmid ja helid“, näiteks erilist põlgust väljendav „pannilöömise“ tava, kiriku-, mõisa- ja muude kelladega seotud kohalikud tavad. Rohkem on tuntud „meloodilistel pillidel tehtava tantsumuusika rütmiseeritud saate ja selle vahendite“ rühma kuuluvad pingi- ehk tuhapill, jauram ehk umba, mis said eriti tuntuks 1970. aastail seoses külakapellide buumiga. Eriline nähtus oli eeskätt Pärnumaale omane nn pulmaorkester, kus viisipillimängijale võis iga pulmaline kaasa lüüa ükskõik millise juhusliku helivahendiga (ahjuuks, pann jne). Eraldi võiks vaadelda „tantsimise või tantsuks mängiva viisipilli juhuslikku saadet mingi vahendiga“, kuna siia võib liigitada sellised kummalised „pillid“ nagu tants rehevärava kääksutamise või puupulkade klõbina saatel..., kuid tantsusaadet võis teha ka rusikaga vastu lauda lüües ja lauldes. Viimase idiofonide rühma esindajaks on üldtuntud parmupill.

19.–20. sajandil üles kirjutatud materjali põhjal otsustades võib väita, et eesti maarahval oli üsna laiaulatuslik heliliste tegevuste maailm ja küllaltki palju esemeid helindamiseks. Paraku ei peetud idiofonide kasutamist tavaliselt õigeks pillimänguks ega neid helivahendeid endidki muusikariistadeks. Kuid see oli siiski ettekavatsetult tekitatud instrumentaalsete helide ja kooskõlade, mida ka lärmiks-müraks võiks nimetada, maailm. Selles maailmas on täheldatav eeskätt kindel traditsioon, kuid teatud piirides ka hetkeline improvisatsioon, juhuslikkus.

Kondiliim

Liimi valmistamisel kontidest puhastatakse need esmalt kõigest külgejäanud lihast ja kõrvalaineist. Purustusvaltside abil peenestatud kondid vabastatakse rasvast kas keetmisega, aurutamisega või lahustajatega (bensiin). Rasvavabu konte keedetakse suletud katlas auruga suure surve all ja kõrgel temperatuuril. Kondiliim on harilikult heledam ja väiksema nidumisvõimega kui nahaliim.

Nahaliimi tooraineks kõlbavad kõik loomakeha sidekoerikkamad osad, nagu nahk, kõrvad, saba, sooned, jalad jne. Ka kõik parkimiseks kõlbmatud nahaosad ja –jätted (koivad, saba, sõrad, sarved) leiavad liimi valmistamisel tarvitamist. Seks asetatakse nimetatud toorained tihti uuendatavasse lubjavee ligunema. Pleekimise otstarbel lisatakse lubjaveele kloorlupja. Selle järel uhetakse nahad pesemistruumis veega põhjalikult puhtaks ning lõpuks kuivatatakse võimalikult kiiresti (mäda-nemisoht!). Nii ettevalmistatud nahka nimetatakse toorliimiks, millest siis keetmise teel, kus vees lahustumatud valgud muudetakse lahustuvaks, saadakse tiseriliim.

Arvo Veski *Puidutehnoloogia laudseppadele ja mööbelseppadele. 2. osa.* Tartu: Pedagoogiline Kirjastus, 1947, lk 83.